

Jurij Perovšek, **Samoodločba in federacija**, Slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920-1941. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012. 336 str. (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 16).

Raziskovanje nacionalnega vprašanja pri Slovencih je v slovenskem zgodovinsko znanstvenem raziskovanju že dalo pomembne rezultate. V uvodu Jurij Perovšek opozori na nekaj rezultatov tega raziskovanja. Dejstvo je, da je več del, ki predstavijo to tematiko v ožjem časovnem okvirju ali znotraj določenega političnega ali ideološkega kroga. Manj pa je besedil, ki bi to skušala zaobjeti v celotnem razvojnem loku slovenske zgodovine o razsvetljenstva dalje. Perovšek opozarja na pogosto (pre)močno osredotočenja na ideološke komponente nacionalnega vprašanja, ki pa so resnici na ljubo bile v političnem življenju zastopane močnejše ali celo nad pomenom, ki bi ga idejna usmeritev smela imeti pri odgovarjanju političnih skupin na vprašanje razvoja nacije. Tudi slovenski komunisti med obema svetovnima vojna tu niso bili izjema. Perovšek je sicer v svojo študijo zajel vse vidike odgovorov na nacionalno vprašanje a vendar so bili za komunisti tu prevladujoči gospodarski in idejnopolitični vidiki, oz. so tem posvečali več pozornosti.

Knjigo je avtor razdelil na približno dve polovici. Ta dva dela sta zamejena s časovnimi mejami, ki so pri ukvarjanju s starojugoslovansko zgodovino stalnica. Prvi del obravnava dvajseta leta, drugi del knjige trideseta leta.

Uvodno poglavje *Avtonomisti in centralisti: slovenska nacionalna politika v Kraljevini SHS/Jugoslaviji* je strnjen pregled odnosa slovenskih političnih strank in gibanj do enega temeljnih vprašanj tj. avtonomije ali centralizma. Vidovdanska ustava je bila na prvi vtis sodoben pravni akt, a vendar je z upravnim sistemom in centralizacijo ter seveda nepriznavanjem nacionalnih entitet, uokvirila in prepogosto zožila ali speljala pogled strank na različna vprašanja narodnega razvoja na vprašanje centralizma in avtonomizma. Slovenska ljudska stranka in večinski del liberalnega tabora sta stala vsak na svoji strani avtonomistično-centralistične tehtnice in jo skušala nagniti na svojo stran. In ob tem se je pogosto zgodilo, da v vprašanju spora samo po sebi sploh ni bilo mogoče zaslediti avtonomistično-centralističnega antagonizma.

Togi centralizem je malce popustil konec dvajsetih let, ko se je pravzaprav začela udejanjati ustavna določba o oblastni samoupravi. Podobno je bilo v tridesetih letih. Perovšek je zapisal, da je zaživela »tiha« samouprava, ko je v Dravski banovini banski svet, sicer le posvetovalno telo bana, postal aktivnejši, predvsem

v drugi polovici tridesetih let, ko je bil Anton Korošec notranji minister, v banskem svetu pa prevladujoči podporniki SLS. Priprave na preureditev Dravske banovine v Banovino Slovenijo pa niso bile dokončane, saj jih je prekinila bližajoča se vojna.

Uvodnemu poglavju sledi poglavje *Slovenski komunisti in nacionalno vprašanje v dvajsetih letih*. Prvo podpoglavje govori o odnosu komunistov do nacionalnega vprašanja od med leti 1919 in 1923. V tem obdobju so tako jugoslovanski komunisti kot tudi slovenski, nacionalno vprašanje ne imeli za nekaj pomembnega. V tem smislu so komunisti zagovarjali unitarizem in centralizem. Kako ostro je bilo lahko izraženo nasprotovanje nacionalnemu vprašanju ali pa se ga je zavračalo nam npr. Perovšek ponudi s primerom zapisa v časopisu Delavske novice iz konca l. 1921. Tam so med drugim zapisali, da narodnost ne spremeni bistva človeka, še huje, poslabša ga, in pelje v fašizem in nacionalistične izpade. V tem smislu komunisti niso priznavali rezultatov koroškega plebiscita in rapalsko mejo, saj sta bili rezultat nacionalistične meščanske politike. Mednarodna proletarska revolucija bi ti dve vprašanji rešila na temelju resnične samoodločbe.

Pomemben premik je opaziti pri razmišljanjih Lovra Klemenčiča in Vladislava Fabjančiča v letu 1922, ko sta na različnih mestih opozarjala na nujnost federalizacije države. Tu je bil Klemenčič celo na drugem bregu kot Sima Marković, ki se je zadovoljil z avtonomijo. Slovenski komunisti so v razumevanju reševanja nacionalnega vprašanja in praktične politike nastopili drugače kot centrala v Beogradu. Konec leta 1922 in v začetku l. 1923 so se povezovali z drugimi strankami. A že konec marca 1923, po parlamentarnih volitvah so iz Beograda pritiskali na slovenske komuniste in ti so se vrnil na uradni kurz. S tem v zvezi so kmalu iz stranke izključila glavna akterja novih pogledov Klemenčiča in Fabjančiča. Vendar pa je bila »zmaga« centralistične struje v Beogradu le začasna. Med slovenskimi komunisti je leta 1923 pomembno vlogo pri utrjevanju razumevanja nacionalnih posebnosti odigral Dragotin Gustinčič. Gustinčič je bil v svojem pisanju vztrajen in prepričljiv tudi zaradi poglobljenosti analize s katero je dokazoval svoje teze. Postopoma je do konca leta 1923 oz. začetka leta 1924 KPJ sprejela nacionalni program, kjer je odstopila od centralističnih razumevanj in priznala dejstvo, da je Kraljevina SHS večnacionalna država. Res pa je, da je KPJ v svoj koncept vključila le Srbe, Hrvate in Slovence. Ostali narodi so postali del koncepta v naslednjih desetletjih, nekateri še do konca prve jugoslovanske države, nekateri šele v času po prevzemu oblasti po drugi svetovni vojni. Gustinčičevo delo oz. v širšem smislu njegovo delo njegovega kroga leta 1923 je opisano v drugem podpoglavju *Slovenski komunisti v razpravi o nacionalnem vprašanju leta 1923*.

V naslednjem podpoglavju Perovšek opisuje dogajanje v komunističnem taboru, ki se je na jugoslovanskem nivoju še nekaj časa spopadal z razhajanjem med centralisti in federalisti. V Sloveniji se je to videlo npr. ob neuspešnem enotnem delavskem nastopanju na parlamentarnih volitvah leta 1925. V tem podpoglavju Perovšek podrobno opisuje tudi razmišljanja o Slovencih v Italiji v smislu reševanja nacionalnih problemov v Julijski krajini. Poleg Gustinčiča, je tu potrebno omeniti tudi Vladimirja Martelanca. Do konca dvajsetih let so slovenski komunisti opozarjali na nacionalno vprašanje ob vsakokratnih pomembnih političnih dogodkih. Poleg že

omenjenih parlamentarnih volitev leta 1925, so bil tu še parlamentarne volitve leta 1927 in volitve v oblastne skupščine leta 1927. Ob pojasnjevanju smisla nacionalne osvoboditve pa so komunisti neprestano opozarjali na napake ne le meščanskih strank, kjer jim ni bila trn v peti le SLS, temveč tudi na napačne politične poteze in nerazumevanje pravih rešitev pri sopotnik v delavskem taboru, pri socialistih.

V drugem delu knjige se Perovšek piše o nacionalnem vprašanju pri slovenskih komunistih v tridesetih letih. Kako plodno je bilo razpravljanje nam pokaže že pogled na naslove podpoglavij, kjer ne gre za neko časovno drobljenje, ampak za smiselne dele, ki so vsebinsko povezane a vendar potrebujejo ločene obravnave. Prvo podpoglavje predstavi nove okoliščine, ki so nastale po uvedbi diktature. Razpravljanje o nacionalnem vprašanju je znova postalo javno s knjigo Josipa Vidmarja, ki sicer ni bil komunist ampak liberalec, *Kulturni problem slovenstva*, iz leta 1932. Vidmar je poudaril, da odpoved slovenstvu v prid jugoslovanstvu, ne prinaša slednjemu nobene nove vrednosti. Nekaj mesec kasneje je Edvard Kardelj v več člankih opozoril, da Vidmarjevo razmišljanje premika iskanje odgovora v napačno smer, ker ga izpostavlja le kot kulturno vprašanja, a vendar gre za širši, ekonomski in socialni problem. Vendar je Kardelj Vidmarju priznaval pravilnost cilja, kritiziral je le njegovo pot. Sledi podpoglavje, kjer Perovšek opisuje razmišljanja in aktivnosti slovenskih komunistov v tujini. To so bile razprave slovenskih komunistov, ki so živeli v tujini in pa znano izjava treh komunističnih partij, jugoslovanske, italijanske in avstrijske, o slovenskem narodnem vprašanju iz januarja 1934.

Zadnji pet podpoglavij povezujeta dve obsežnejši razmišljanji slovenskih komunistov v tridesetih letih. prvi je Gustinčičevo delo *Das nationale Probleme der Slowenen*, drugo pa Speransov *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Perovšek je Gustinčičev tekst iz konca l. 1932 oz. začetka l. 1933 obširno analiziral in ga tako prvič poglobljeno predstavil slovenskim bralcem. Knjiga namreč nikoli ni bila natisnjena a je bil rokopis v političnih krogih onega časa znan. Manj prostora je Perovšek namenil sami predstavitvi Speransove knjige iz konca tridesetih let. Speransova tj. Kardeljeva knjiga je bila namreč predvsem po drugi svetovni vojni prepoznana kot pomemben prispevek k analiziranju slovenskega nacionalnega vprašanja, in v tem smislu podrobno predstavljanje vsebine ni potrebno. V posebnem podpoglavju je Perovšek zavrnil stara natolcevanja, da je Kardelj pri pisanju svojega *Razvoja* prepisoval od Gustinčiča. Dejstvo je, da je Gustinčičev tekst poznal, vendar pa sta to dva vsebinsko in po zgradbi različna teksta.

Perovškovo knjigo zaključujejo povzetka v slovenskem in angleškem jeziku, ter standardni sezname. Perovškova knjiga je dostojna zaokrožitev dosedanjega ukvarjanja slovenskih zgodovinarjev različnih generacij s komunističnim videnjem reševanja nacionalnega vprašanja, ki ga na nek način dokazuje tudi obsežen seznam literature, ki jo je Perovšek uporabil pri svojem delu.